

УДК 159.9:37.013.77

Ціннісні орієнтації сучасної молоді: значущість та реалізованість

О. П. Коханова,

ст. викладач кафедри загальної,
вікової та педагогічної психології

Інституту людини

Київського університету імені Бориса Грінченка,

кандидат психологічних наук

У статті розкрито проблему ціннісних орієнтацій особистості; проаналізовано зміст основних підходів у психології щодо її дослідження; вивчено роль ціннісних орієнтацій у формуванні особистості юнацького віку; досліджено ступені значущості та реалізованості зовнішніх і внутрішніх ціннісних орієнтацій сучасної молоді.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, цінності, внутрішні, зовнішні цінності, потреби, мотивація, спрямованість особистості, юнацький вік.

В статье освещена проблема ценностных ориентаций личности; проанализировано содержание основных психологических подходов к ее изучению; раскрыта роль ценностных ориентаций в формировании личности юношеского возраста; исследованы уровни значимости и реализации внешних и внутренних ценностных ориентаций современной молодежи.

Ключевые слова: ценностные ориентации, ценности, внутренние, внешние ценности, потребности, мотивация, направленность личности, юношеский возраст.

In article the problem of valuable orientations of the personality of the personality is covered; the content of the main psychological approaches to its studying is analysed: social and psychological and all-psychological; value of concept of valuable orientations in all-psychological aspect namely their interrelation with problems of motivation, self-actualization and activity of the personality is opened; the role of valuable orientations in formation of the

person of youthful age is studied; significance values and realization of external and internal valuable orientations of modern youth are investigated, and also levels of a conflictness of realization of valuable orientations of students are defined.

Keywords: valuable orientations, values, internal values, external values, importance of values, realization of values, conflictness of realization of values, needs, motivation, orientation of the person, youthful age.

Сучасний етап розвитку українського суспільства відзначається зростанням темпів виробництва, інтенсифікацією та формалізацією комунікативних зв'язків, технологізацією майже всіх ланок життя. У таких умовах досить високим є ризик знецінення особистісних аспектів в діяльності, втрати людської індивідуальності, ігнорування внутрішніх орієнтирів особистості, які визначають її поведінку і ставлення до дійсності.

Особливо небезпечними описані вище проблеми можуть стати для сучасної молоді, яка починає побудову власного життєвого шляху, здійснює особистісне та професійне самовизначення. Безперечно, від того, якими внутрішніми орієнтирами керується молода людина, залежить як її майбутнє, так і майбутнє нашого суспільства.

Науковці різних наук та галузей активно працюють над вивченням тих змін, які відбуваються в особистості сучасних студентів. Інтерес вчених до даної вікової та соціальної групи не є випадковим, оскільки саме в юнацькому віці, що збігається зі студентськими роками, відбувається формування індивідуальності, набуття самобутності. Для студентів характерним є активне ставлення до дійсності, прагнення самоствердитися в якості суб'єкта соціального життя. За час навчання у вищому навчальному закладі в юнаків і дівчат активізуються потреби у виборі значущих для себе цінностей та цілей, формується розуміння шляхів досягнення цілей. Під час професійного навчання студенти доволі близько

стикаються з обраною професією, переживають процес професійного самовизначення [5, 226].

Зважаючи на суперечливість юнацького віку, а саме бурхливі зміни в самосвідомості молодшої людини, становленні її як фахівця, особливу увагу науковців привертають питання, що стосуються самосвідомості студентів, специфіки їх ціннісних і смисложиттєвих орієнтацій, особливостей мотиваційної сфери, процесів їх професіоналізації [5, 226].

За останні десятиріччя проблема ціннісних орієнтацій набула особливої актуальності як у нашій країні, так і за кордоном. Це поняття є об'єктом дослідження багатьох наук, зокрема, філософії, психології, соціології, що свідчить про її складність та багатоплановість.

Психологічний аспект висвітлення даної проблеми дозволяє виділити низку підходів до вивчення сутності цінностей і ціннісних орієнтацій.

При соціально-психологічному підході загальнометодологічною основою аналізу ціннісних орієнтацій є розуміння сутності особистості як похідної від суспільних відносин. Цей напрямок розробляється в дослідженнях психологів: К. О. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, Б. С. Круглова, О. М. Леонтьєва, Б. Ф. Ломова, С. Л. Рубінштейна, К. В. Шорохової та ін. [1].

При загальнопсихологічному підході розглядаються взаємозв'язки ціннісних орієнтацій із проблемами мотивації, самоактуалізації, задоволеності, активності особистості (В. Г. Асєєв, В. С. Бакіров, Ю. М. Забродін, А. Маслоу та ін.). Підкреслюється, що цінності характеризують спрямованість особистості й виявляються, насамперед, у мотивах діяльності (Г. О. Балл, Б. І. Додонов, Д. О. Леонтьєв та ін.) [1].

Попри розходження між різними підходами у психології, цінності та ціннісні орієнтації розуміються як значущі компоненти структури особистості, що формуються у процесі її соціалізації та виражають спрямованість на регулювання діяльності та поведінки.

Для нас особливе значення мають дослідження ціннісних орієнтацій особистості в студентському віці. Проблеми ціннісних орієнтацій юнацького віку торкається Н. Є. Бондар при дослідженні формування особистісної репрезентації життєвого шляху. Н. О. Волковою, І. В. Дубровіною, Б. С. Кругловим та іншими вивчалися структура й динаміка ціннісних орієнтацій особистості в старшому шкільному й студентському віці. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій з індивідуально-типологічними особливостями особистості досліджувався Н. О. Волковою, К. Д. Шафранською та Т. Г. Сухановим, а з професійною спрямованістю студентів – В. М. Куніциним, Л. В. Разживіною, Е. В. Хрущ-Рипською, Е. Д. Научителем, Н. І. Іванцевою, В. Г. Калашніковим. Вплив ціннісних орієнтацій на регуляцію взаємин вивчався Л. А. Сулеймановою, мотивація навчальної діяльності старшокласників та студентів – А. К. Саїтовою, Н. Б. Нестеровою [1].

Незважаючи на великий інтерес вчених до проблеми цінностей особистості взагалі та молоді зокрема, вважаємо особливо актуальним напрямом дослідження вивчення не лише ступеня значущості тих чи інших груп ціннісних орієнтацій для сучасних юнаків і дівчат, а й міри реалізованості цінностей.

У психології під ціннісними орієнтаціями розуміється відносно стійка, соціально обумовлена спрямованість особистості на ті чи інші цілі, що мають для неї смисложиттєве значення, та на певні способи їх досягнення, що виражаються у вигляді будь-яких особистісних якостей, зразків (способів) поведінки і такими, що є відносно незалежними від соціальних ситуацій [3].

У ряді досліджень відмічається, що юнацький вік – сенситивний для утворення ціннісної орієнтації в якості стійкої особистісної властивості. Саме в цьому віковому періоді закладається здатність об'єктивної оцінки самого себе і довкілля, що найбільше впливає на становлення закономірностей, які згодом вказуватимуть на позицію в житті вже

дорослої людини. Провідною в цей час є навчально-професійна діяльність, в якій реалізується готовність юнака до самовизначення і яку вважають психічним новоутворенням цього віку. Адже юнацький вік є тим періодом життя, коли індивід стає готовим не стільки до самовизначення, скільки до життя в якості суб'єкта власної діяльності [2, 28].

Розвиток та формування особистості – дуже складний поетапний процес, що протікає під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Ціннісна орієнтація – вибіркове ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей, система установок, переконань людини, що виражається в її поведінці.

Питання формування та динаміки ціннісної орієнтації особистості необхідно розглядати цілісно з поведінковою діяльністю, оскільки саме поведінка є похідною від наявної структури цінностей індивіда [4]. Крім того, формування ціннісних орієнтацій сприяє процесу розвитку особистості в цілому. Як один з елементів структури особистості, вони відіграють вирішальну роль не лише у регуляції поведінки, а й у формуванні переконань, світогляду, життєвого шляху, особливо на етапі становлення професійної трудової діяльності в юнацькому віці [2, 28].

Формування ціннісних орієнтацій особистості молодшої людини можна представити у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів: на першому етапі відбувається переоцінка цінностей та ідеалів, якими людина користувалася до цього часу (тому власний досвід життєдіяльності постає в якості важливого джерела ціннісних орієнтацій). На другому етапі засвоєння цінностей відбувається не лише шляхом створення цілісних функціональних одиниць емпіричних уявлень, а й комунікативних – через засоби масової інформації та пропаганди; основою третього етапу є діяльність, виражена в особистісних внутрішніх ставленнях до об'єктивних умов свого життя [5, 227].

З метою вивчення ціннісних орієнтацій молодих людей нами було сформовано вибірку у кількості 90 студентів 3-го курсу різних напрямів

підготовки «Філологія (іноземна)», «Філологія (українська мова та література)», «Психологія», «Правознавство» і проведено психодіагностичне дослідження.

Існує багато інструментів вивчення індивідуальних цінностей особистості. Останні класифікуються науковцями за різними критеріями. Автори методики «Ціннісні орієнтації» О. Мотков і Т. Огнєва структурували цінності на зовнішні та внутрішні, спираючись насамперед на теорію самодетермінації особистості Е. Л. Дісі та Р. М. Руаяна. Згідно даної теорії більший прояв зовнішніх або внутрішніх цінностей пов'язаний зі ступенем задоволення базових, першочергово існуючих психологічних потреб особистості: в автономності (самостійності та незалежності), у компетентності (ефективності) та у значущих міжособистісних стосунках. Задоволення даних потреб сприяє особистісному розвитку, психологічному здоров'ю, розвитку внутрішніх цінностей.

Слабке задоволення базових психологічних потреб призводить до розвитку тривожності, проблем з психологічним здоров'ям, до більшої орієнтації на зовнішні цінності видимого благополуччя. Вони спрямовують людину переважно на ставлення до себе з боку інших, оцінку в соціальному середовищі своєї значущості, тобто на егоїстичне соціальне самоствердження.

Внутрішні цінності більшою мірою орієнтовані на значущість іншого в соціальному середовищі, але поряд із цим і на розвиток внутрішнього особистісного світу, на його самовираження у творчості, на безкорисливе та естетичне ціннісне ставлення до природи. Внутрішні цінності істотно більш широкі та альтруїстичні, ніж зовнішні та є схожими за своїм змістом з буттєвими цінностями А. Маслоу, що втілюють потреби в самореалізації та любові.

Методика «Ціннісні орієнтації» (О. Мотков, Т. Огнєва) спрямована на вивчення ступеня значущості й реалізованості ціннісних орієнтацій особистості, їх індивідуальної та групової структури, конфліктності їх

здійснення. Ціннісні орієнтації, як вже було сказано вище, розподілені на дві групи: внутрішні та зовнішні. До першої автори методики відносять саморозвиток особистості, повагу, допомогу людям, теплі й турботливі стосунки з людьми, творчість, любов до природи і бережне ставлення до неї. Зовнішні цінності становлять матеріальне благополуччя, популярність, фізична привабливість, високий соціальний статус, розкішне життя.

Студенти повинні були спочатку визначити ступінь значущості вказаних вище цінностей, а потім – міру їх реалізованості у своєму житті за шкалою від 1 до 5 балів (1 – найнижчий рівень, 5 – найвищий рівень вияву цінності).

Результати обробки отриманих результатів відображено на Рис.1:

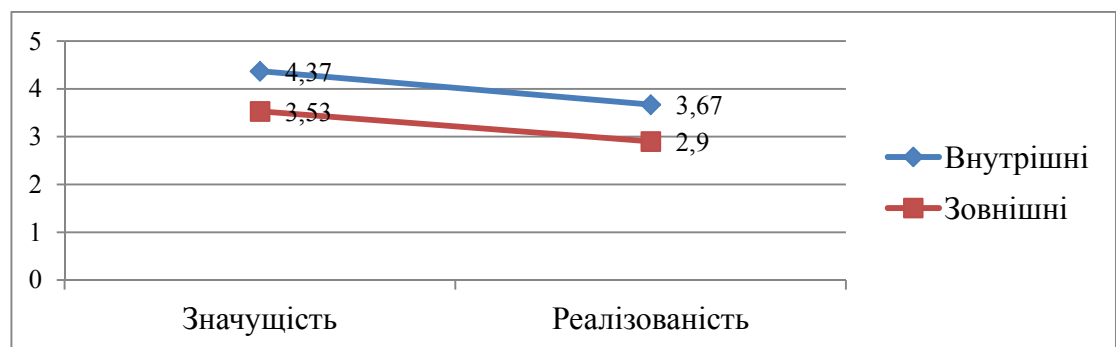

Рис. 1. Оцінювання студентами ступеня значущості та реалізованості внутрішніх і зовнішніх цінностей (середні значення)

Середній бал за показником значущості внутрішніх цінностей виявився у студентів доволі високим (майже 4,4 бали з 5-ти можливих) і таким, який за своєю важливістю перевищує зовнішні цінності (3,5 бали). Таку структуру ціннісних орієнтацій можна назвати саморозвивальною, для якої притаманно переважання внутрішніх цінностей над зовнішніми, більша концентрація на широких зв'язках з усім світом. Таке співвідношення є доволі характерним саме для юнаків і дівчат, адже саме в юнацькому віці молодь значною мірою орієнтована на саморозвиток і самовдосконалення.

Ступінь реалізованості описаних вище цінностей прогнозовано є нижчим за їх значущість. Середній бал за показником реалізованості молодими людьми внутрішніх цінностей дорівнює майже 3,7 балів,

зовнішніх – 2, 9. Таким чином, за оцінками досліджуваних, реалізованість внутрішніх і зовнішніх цінностей відповідає вище середнього та середньому рівням відповідно.

Наступним етапом нашого дослідження стало виявлення показників конфліктності реалізації цінностей, а саме різницю між значущістю та реалізацією зовнішніх, внутрішніх, а також усіх цінностей загалом.

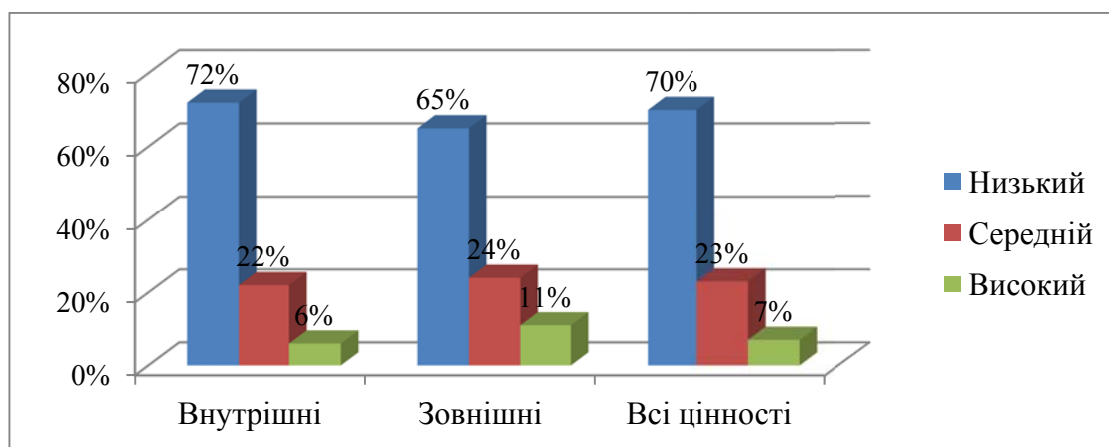

Рис. 2. Показники конфліктності реалізації ціннісних орієнтацій студентів

Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що майже всі показники конфліктності реалізації ціннісних орієнтацій перебувають на низькому рівні (0,00÷0,89 балів). Значно менший відсоток опитаних юнаків і дівчат мають середній рівень розвитку ціннісних орієнтацій, що відповідає 0,9÷1,49 балів. Аналіз випадків високої конфліктності, коли $K \geq 1,5$ балів, сигналізує про те, що зовнішні ціннісні орієнтації переживаються та оцінюються студентами як більш гостро конфліктні, ніж внутрішні цінності (K зовн. = 11 % і K внутр. = 6 % відповідно). Такий факт можна пояснити тим, що в даній групі осіб юнацького віку реалізація зовнішніх цінностей ще тільки починається і більшою мірою залежить від зовнішніх факторів – наприклад, фінансового та соціального становища батьків тощо.

Сукупність особистісно значущих прагнень особистості являє собою спрямованість стійких мотивів, що лежать в основі орієнтації суб'єкта в соціальному середовищі та його оцінок ситуацій. Вони можуть мати різний ступінь усвідомлення, причому зі спрямованості на ті чи інші, значущі для

особистості, цілі автоматично не сліднують активні дії людини щодо їх досягнення в реальній дійсності. Особливо це може стосуватися осіб юнацького віку, яким притаманна наявність доволі сильних прагнень, які однак часто не підкріплені високою здатністю щодо їх реалізації в силу недостатнього багажу знань, несформованих повною мірою вмінь, переоцінки власних можливостей та ідеалізації обставин реальної дійсності. Дану закономірність нами й було виявлено в ході проведення психодіагностичного дослідження, результатами якого стали різні показники значущості та реалізованості ціннісних орієнтацій особистості. Пріоритет внутрішніх цінностей над зовнішніми дозволяє стверджувати, що у молоді переважає саморозвивальна система цінностей над самопрезентативною, коли молоді люди радше віддають перевагу мотиву «бути», ніж мотиву «здаватися». Доволі низькі показники конфліктності реалізації всіх груп цінностей також дають можливість відзначити доволі сприятливі як внутрішні, так і зовнішні умови, в яких відбувається становлення особистості молодої людини. Перспективами подальших досліджень вважаємо вивчення динаміки ціннісних орієнтацій студентів різних курсів та молодих фахівців.

Література

1. Глинянюк Н. В. Психолого-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді [Електронний ресурс] / Н. В. Глинянюк. — Режим доступу : http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/3_2010/Glinaniyk.pdf.
2. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка / С. В. Драч // Зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету Україна. — 2010. — № 2. — С. 26-30.
3. Іванова Л. С. Динаміка ціннісних орієнтацій студентів педагогічного вузу / Л. С. Іванова, В. В. Овсяннікова // Прак. психологія та соц. робота. — 2007. — № 4. — С. 16-19.

4. Макарова О. В. Особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді [Електронний ресурс] / О. В. Макарова // Вісник Національного технічного університету України КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2005. – № 3. – Част. 1. – С. 32-38. – Режим доступу : <http://novyn.kpi.ua/2005-3-1/index.html>.
5. Студент XXI века: социальный портрет на фоне общественных трансформаций : монография / Нар. укр. акад. ; под общ. ред. В. И. Астаховой. – Харьков : Изд-во НУА, 2010. – 408 с.

Literatura

1. Glynjanjuk N. V. Psychologo-pedagogichni umovy formuvannja cinnisnyh orijentacij suchasnoi' students'koi' molodi [Elektronnyj resurs] / N. V. Glynjanjuk. – Rezhyim dostupu : http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/3_2010/Glinaniyk.pdf. (ukr)
2. Drach S. V. Cinnisni orijentacii' students'koi' molodi ukrai'ns'kogo suspil'stva: sutnist' ta dynamika / S. V. Drach // Zb. nauk. prac' Hmel'nyč'kogo instytutu social'nyh tehnologij universytetu Ukraï'na. – 2010. – № 2. – S. 26-30. (ukr)
3. Ivanova L. S. Dynamika cinnisnyh orijentacij studentiv pedagogichnogo vuzu / L. S. Ivanova, V. V. Ovsjannikova // Prakt. psihologija ta soc. robota. – 2007. – № 4. – S. 16-19. (ukr)
4. Makarova O. V. Osoblyvosti cinnisnyh orijentacij students'koi' molodi [Elektronnyj resurs] / O. V. Makarova // Visnyk Nacional'nogo tehničnogo universytetu Ukraï'ny KPI. Filozofija. Psihologija. Pedagogika. – 2005. – № 3. – Chast. 1. – S. 32-38. – Rezhyim dostupu : <http://novyn.kpi.ua/2005-3-1/index.html>. (ukr)
5. Student XXI veka: social'nyj portret na fone obshhestvennyh transformacij : monografija / Nar. ukr. akad. ; pod obshh. red. V. I. Astahovoj. – Har'kov : Izd-vo NUA, 2010. – 408 s. (ru)